

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลักษณะคำประพันธ์ของฉันทนา

ฉันทนามีกวีนิพนธ์เป็นจำนวนมากสืบเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กวีนิพนธ์ของฉันทนามีเอกลักษณ์เป็นของตนเองทั้งในด้านฉันทลักษณ์หรือลักษณะคำประพันธ์และภาษา ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ฉันทลักษณ์หรือลักษณะคำประพันธ์ของฉันทนา

กวีนิพนธ์ฉันทนาทั้งประเภทมุขปาฐะและลายลักษณ์มีการถ่ายทอดด้วยฉันทลักษณ์หรือลักษณะคำประพันธ์ประเภทต่างๆ เช่น โคลง (กะโลง, กั้นโลง, ละโลง, ครรโลง) ร่าย กาพย์ คำร่ำ (กำย่ำ) คร่ำ (ถ่ำ) ซอ หรือเพลงซอ

โคลง (กะโลง, กั้นโลง, ละโลง, ครรโลง)

โคลงมีแบบแผนคำประพันธ์ที่บังคับจำนวนคำ บังคับสัมผัส และบังคับเสียงวรรณยุกต์ ลักษณะคำประพันธ์นี้นิยมใช้แต่ง

1. นิราศ เช่น นิราศหริภุญไชย
2. บันทึกเหตุการณ์ เช่น โคลงมังทราคีเชียงใหม่
3. นิทานชาดกที่เนื้อเรื่องไม่ยาวจนเกินไป เช่น โคลงปฐมสังกาส โคลงหงส์ผาคำ เป็นต้น
4. สุภาษิต คำสอนต่าง ๆ เช่น โคลงพระลอสอนโลก โลกนิติปุสอนหลาน
5. โองการ หรือคำบวงสรวงในพิธีกรรมต่าง ๆ คำราชา
6. สรุปใจความท้ายคร่ำแต่ละตอน เช่น คร่ำหงส์หิน คร่ำเจ้าสุวัตรนาม-บัวคำ (สังฆะ วรรณสัย 2510 : 88)

บัญญัติ

- โคลงบทหนึ่งมี 4 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคแรก 5 คำ วรรคหลัง 2 คำยกเว้นบาทที่ 4 ซึ่งวรรคหลังมี 4 คำ บาทที่ 1 และ 3 อาจเป็นคำสร้อยได้อีก 2 คำ
- มีเอก 7 โท 4
- สัมผัสคู่ตามแผนผัง

ตัวอย่างโคลงของภาคกลาง

เสียงภาเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอ๋ย
เสียงข่มขอยศใคร	ทั่วหล้า
สองเงือพี่หัดบโหล	ลิ้มต้น ฤาพี่
สองพี่คิดเองฮ้า	อย่าได้ถามเฝือ

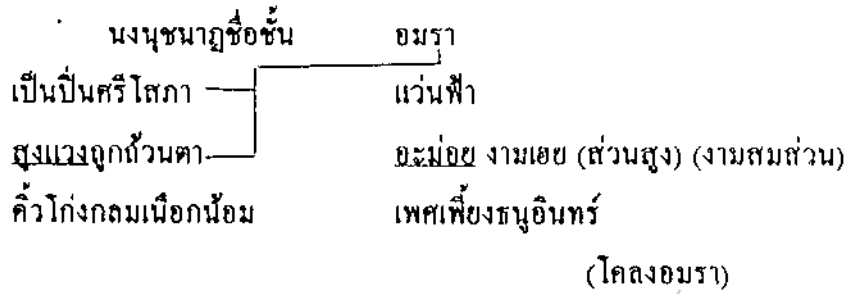
ตัวอย่างโคลงของล้านนา

- แบบเคร่งครัดในการกำหนดคำและสัมผัส

บุญมาป่ตากรู้	จำเจียร (บุญไม่มีจึงต้องจาก)
สรือนองค้คำเปลี่ยน	เปล้าซำ (จากคนรักที่ชื่อสรือน)
กุศลพี่ทำเพียร	ผายเผื่อ อวลเฮย
จงช่วยชูชักคำ	ค้อยหื้ออิฏฐาผล (ผลอันเป็นที่พอใจ)
	(นิราศหริภุญไชย)

- แบบไม่เคร่งครัดในการกำหนดคำและสัมผัส

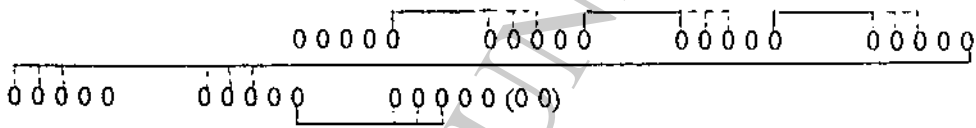
ชื่นพิมพ์พิโมกข์ม่วง	เมื่อนิพพาน(พุทธรูปปางเสด็จเข้าสู่นิพพาน)
มีหมู่ปรีวาร	แวดล้อม
ปูนจะศคเคือคแคลาต	ค้ายรูป พระนัน (นำคำสรค)
ชลเนตรนองน้ำหน้า	พร่องฝั่งบดยา (บางรูปมีน้ำตาไหลบางรูป
	กำลังบดยาดวาย)
	(นิราศหริภุญไชย)

ร่าย

ร่ายของล้านนามีลักษณะเหมือนร่ายโบราณของภาคกลาง กวีล้านนาโบราณมักใช้คำประพันธ์ชนิดนี้เรียบเรียงชาดกเรื่องต่าง ๆ เช่น มหาชาติ ช้างโพรง นางผม หอม สุกมิตตชาดก ฯลฯ นอกจากนี้ยังนิยมใช้ในการแต่งคำเรียกขวัญ คำสั่งเวทในโอกาสต่าง ๆ คำเวททาน หรือคำสอนคติธรรมด้วย

แผนผังของร่าย

บัญญัติ

1. ในแต่ละวรรค มีคำ 5-8 คำ
2. คำสุดท้ายของวรรคส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1 หรือที่ 2 หรือที่ 3 คำใดคำหนึ่งของวรรคต่อไป เป็นเช่นนี้ไปจนจบ
3. มักมีคำสร้อยในตอนจะจบความ ร่ายของล้านนามีคำสร้อย เช่นว่า
ก่อนเอะะ นี้แล แลนา นั้นแล นี้ชา

ตัวอย่าง

ส่วนพระราชคนผ่านแล้ว หันน้องแก้วท้าวทั้งชิน โสกาวิญญูใหม่ ท้าวอคับ
ได้แต่อันเป็นสมรณ์ ชินปรารมภ์เคือคร้อน ทุกข์จึงช้อนโรคา ควรกรุณามีมาก อดลำบากเหลือ-

ใจ เพราะว่าอาลัยไปแล้ว หันน้องแก้วท่าวมรณา ชลเนตตาน้ำตาตกชะงู เจ้าก็สุคลุกไป ขอหัวนางพระยาแก่นไ้ จื่นพาคไว้เหน็ดตก ฯ

ภาพย์

มณี พยอมยงค์ (2516 :23) กล่าวว่า ในภาคเหนือเวลาเทศน์มหาชาติกัณฑ์ต่าง ๆ จะมีการว่าภาพย์กำกับไปด้วยทั้งก่อนเทศน์และหลังเทศน์ ภาพย์ที่ว่าก่อนเทศน์เรียกว่า “ภาพย์เก็” (ภาพย์เก็) หมายถึง ภาพย์ต้นของการเทศน์ โดยมากเป็นคำสอนที่กวีแต่งเป็นภาพย์สำหรับให้พระนักเทศน์สอนประชาชนที่มาฟังเทศน์ให้มีความรู้ความเข้าใจในจริยธรรมขนบประเพณีต่างๆ หลังจากพระเทศน์จบแล้วจะมีการว่าภาพย์อีกครั้งหนึ่ง โดยนำเอาเรื่องราวในเทศน์กัณฑ์นั้น ๆ มาย่อให้สั้นเข้า สรุปให้จดจำอีกครั้งหนึ่งเรียกกันว่า “ภาพย์ปลาย”

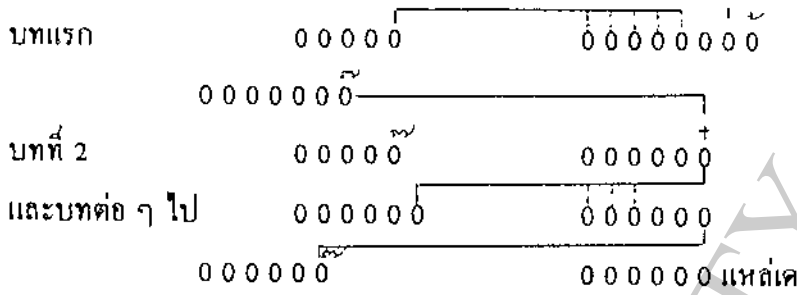
ภาพย์ของล้านนามีได้มีลักษณะเหมือนคำประพันธ์ชนิดที่เรียกว่า “ภาพย์” ในภาคกลาง (ประคอง นิมมานเหมินท์ 2517 : 23)

ภาพย์ของล้านนาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทตามลักษณะน้ำเสียงที่ใช้ในการว่าภาพย์นั้นๆ เป็นเกณฑ์ คือ

1. ภาพย์เสียงน้อย (เสียงเล็ก) หมายถึงต้องใช้เสียงสูงแหลมแบบผู้หญิงในการอ่านภาพย์ชนิดนี้เป็นทำนองเสนาะ เช่น ใช้ในการอ่านภาพย์มัทรี ภาพย์พิมพ์ภาพาลภาพย์กุมาร เป็นต้น ผู้ว่าภาพย์นี้ต้องเป็นผู้ที่มีเสียงเล็กใส ไพเราะและนุ่มนวลชวนฟัง
2. ภาพย์เสียงใหญ่ หมายถึงต้องใช้เสียงทุ้มและต่ำแบบผู้ชายในการอ่าน - ภาพย์ชนิดนี้เป็นทำนองเสนาะ เช่น ใช้ในการอ่านภาพย์มหาชาติหรือเวสสันดร ภาพย์มหาราชภาพย์นกรกัณฑ์ ภาพย์ลำดับกัณฑ์และภาพย์ทศพิศราชธรรม เป็นต้น ผู้ว่าภาพย์นี้ต้องเป็นผู้ที่มีเสียงใหญ่ ทุ้ม แดงถึงทวามองอาจ น่าเกรงขาม

ภาพย์ทั้งสองประเภทนี้มีหลักการแต่งแตกต่างกัน การแต่งภาพย์ถือกันว่าเป็นศิลปะชั้นสูงเพราะแต่งยาก ต้องหาทำให้เหมาะกับเสียงอ่านทำนองเสนาะ ทั้งต้องได้ความหมายชัดเจนมีสาระ การอ่านภาพย์ไม่ต้องมีดนตรีประกอบ

แผนผัง ภาพย่เสียงน้อย (เสียงเล็ก)

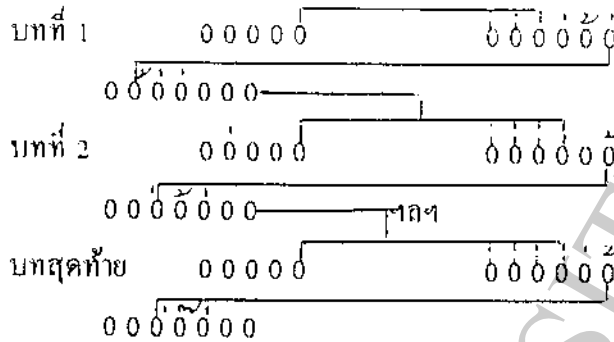
บัญญัติ

1. ภาพย่บทหนึ่งมี 6 วรรค ยกเว้นภาพย่ขึ้นต้นมีเพียง 3 วรรค ภาพย่วรรคหนึ่ง ๆ มีจำนวนคำไม่แน่นอน อาจมี 3 - 8 คำ ยกเว้นภาพย่ขึ้นต้นซึ่งวรรคที่ 2 และวรรคที่ 3 มีวรรคละ 8 คำ
2. เสียงวรรณยุกต์คำสุดท้ายในบทขึ้นต้นจะต้องลงด้วยเสียงสามัญเท่านั้น ภาพย่บทแรกมี โท 2 เอก 1 ศรี 1 ภาพย่บทต่อไปคำสุดท้ายวรรคแรกเป็นเสียงตรี ภาพย่แต่ละบทมีเสียงตรี 2 จัตวา 1 โท 1 และเอก 1
3. สัมผัส ตามผัง เมื่อจบภาพย่บทสุดท้ายให้ลงท้ายด้วยคำว่า "ແທ່ເດ"

ตัวอย่าง

<p>พุทธ โธ เม นาโถ เป็นที่กึ่งกำไว้ห่มโพธิ์ คนครองจรรยาสนัน รักษาไว้หือศีล กลับกลายเป็นรูรั่วได้ง ตามที่พระท่านเทศน์ไว้ ตามทีองค์พระ牟尼 เราจักขอกกล่าวซ้ำขึ้น บ่ว่าปลาบวกลปลาต้อง เขาจะขุดบเข็ชคตางนา คกจำตามบวกลตามต้อง</p>	<p>จูงเอาพระพุทโธเป็นที่จั้ง จูงมีศีลห้าใสศรี อย่ามีค่างพริอยก่านไถง เพราะมีบั้งมอดแมงซี ว่ามีห้าเส้นคี่หลิ เทศนาไว้เบื่องตัน ข้อตันว่าปาณา กึ่งเหนียงเหนี่ยวปลาผา แกะหอยเอามาใส่ข้อง แทงส้อมเหยียนที่พงเขื่นฯ (ภาพย่ศีลห้า)</p>
---	--

แผนผังภาพยี่เสียงใหญ่

บัญญัติ

1. ภาพยี่บทหนึ่งมี 3 วรรค คำในวรรคมีจำนวนไม่แน่นอน วรรคที่ 1 มีจำนวนคำตั้งแต่ 3 - 5 คำ คำสุดท้ายของวรรคนี้นิยมเสียงสามัญส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1 หรือ 2 หรือ 3 ของวรรคที่ 2
2. วรรคที่ 2 นิยมคำตั้งแต่ 4 - 8 คำ คำสุดท้ายของวรรคนี้กำหนดให้เป็นเสียงเอกหรือเสียงโท ถ้าคำสุดท้ายของวรรคนี้เป็นเสียงเอกให้สัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 3 นับจากท้ายวรรคเข้ามา ถ้าคำสุดท้ายของวรรคนี้เป็นเสียงโท ให้ส่งสัมผัสกับคำที่สี่ของวรรคที่ 3 นับจากท้ายวรรคเข้ามา
3. วรรคที่ 3 คำในวรรคมีจำนวนไม่แน่นอน อาจมีคำตั้งแต่ 5 - 10 คำ ถ้าวรรคที่ 2 ส่งสัมผัสมาเป็นเสียงเอก ให้รับสัมผัสด้วยเสียงเอกในคำที่ 3 นับจากท้ายวรรคเข้ามา เมื่อวรรคที่ 2 ส่งสัมผัสมาเป็นเสียงโทให้รับสัมผัสด้วยเสียงโทเช่นกันในคำที่ 4 นับจากท้ายวรรคเข้ามา คำสุดท้ายของวรรคที่ 3 ต้องเป็นเสียงสามัญ สำหรับภาพยี่บทสุดท้ายก็มีลักษณะเหมือนภาพยี่ตอนต้น ๆ แต่เพิ่มคำหรือว่า "แลนา" ส่วนสัมผัสนั้นดูตามแผนผัง

ตัวอย่างภาพยี่เสียงใหญ่

ทานจุงกระทำการ
อย่าได้ประมาณสิ่งทานา
ควรยี่นยอทุนสา

กุศลบุญทานอย่าได้ขาด
พระศิริตนาและชาวเจ้า

ถือสมณโศตรเหง้าหมูชีพรามณ์

สี่ลจุงรักษาตาม

อย่าประมาททุกคำเข้าเร่งสมาทาน

ศีลมีคุณเหลือประมาณ

พระนิพพานจันพีเทไพลกลา

ศีลคลองงานอริยะเจ้า

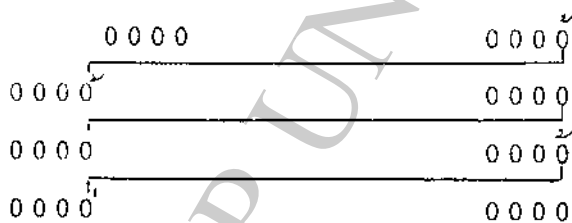
พาเราพ้นสงสารถึงฝั่งหน้า

(ภาพยทศพิธราชธรรม)

คำร่า (ถ่าฮ้อ)

คำร่า (ถ่าฮ้อว่า “ถ่าฮ้อ”) เป็นถ่านำชนิดหนึ่งซึ่งมีถันหลักถณ์ในการแต่ง โดยเฉพาะ โดยมากเป็นการแต่งเพื่อพรรณนาเหตุการณ์หรือความรู้สึก ทั้งนี้เพราะ “ถ่าฮ้อ” นี้ หมายความว่าเบทพรรณนาลำเค็บความ (ลุดม รุ่งเรืองศรี 2528 : 22 - 23)

แผนผังถ่าร่า

บัญญัติ

1. วรรคหนึ่งมี 4 คำ
2. บังคับเสียงโทส่งสัมผัสกับเสียงโทและเสียงสามัญส่งสัมผัสกับเสียงสามัญสลับกันไปและส่งสัมผัสเรื่อยไปโดยไม่มีการบังคับสัมผัสใน
3. ไม่จำกัดความยาวของข้อความ เพียงแต่ส่งสัมผัสและบังคับเสียงสัมผัสจนบังคับ
4. หากเรื่องที่แต่งเป็นทางการหรือต้องการให้ศักดิ์สิทธิ์ก็มักจบท้ายด้วยโคลงสอง

ตัวอย่าง

ศึกชูงงา	อีหล้าชูงงอ
ขึ้นคอยน้อย	ขึ้นคอยหลวง
เก็บผักจืดถว	ใส่ช้ำทางถุ่ม
เก็บผักถุ่ม	ใส่ช้ำทางบน
ถูกแก้วสองคน	กับคนผู้หนึ่ง
ตีตังตัง	ห้อย่าสาวฟิง
ควักซี่คัง	ห้อย่าสาวจวบ
แปลงคูปหน้อย	ห้อย่าสาววนอนฯ

คร่าว

คร่าว (อ่านว่า “ค่าว”) เป็นฉันทลักษณ์ที่ชาวบ้านล้านนานิยมมากที่สุด คร่าวเป็นชื่อของคำประพันธ์ที่มีลักษณะเรียงเรียงด้อยคำให้เป็นระเบียบเหมือนห่วงโซ่คือ มีสัมผัสคล้องจองกันไป ทางล้านนาเรียกเชือกเส้นโตว่า คร่าว หรือเชือกคร่าว เพราะลักษณะเป็นคร่าวเป็นเครือต่อเนื่องกัน คร่าวแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. คร่าวใช้ เป็นหนังสือที่มีไปมาระหว่างหนุ่มสาวเทียบได้กับเพลงยาวของภาคกลาง
2. คร่าวรำ (คร่าวฮ่า) ใช้พรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ คล้ายกับจดหมายเหตุ เช่น คร่าวรำครุบาทวีริชัย คร่าวรำน้ำนอง
3. คร่าวก้อม เป็นคร่าวขนาดสั้นเป็นโวหารที่กินใจหรือสุภาษิตสั้น ๆ
4. คร่าวธรรม (ธรรมคร่าว) ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2526 : 24) ได้อธิบายว่า คร่าวธรรม หมายถึงคำประพันธ์ที่อยู่ในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่ปรากฏในธรรมคือในไบลาน รูปแบบเป็นการแปลร้อยคำถาบาลีซึ่งอาจจะเป็นร้อยแก้วแล้วพัฒนามาตั้งสัมผัสแบบร้อยอย่างหลวม ๆ แล้วค่อยพัฒนาเป็นร้อยโบราณและร้อยยาว ซึ่งไม่กำหนดจำนวนคำในวรรค นอกจากนี้ก็พัฒนามาสู่รูปแบบคำประพันธ์ประเภทคร่าวที่มีทั้งสัมผัสและกำหนดเสียงวรรคต่อกันมาโดยลำดับ คร่าวธรรม

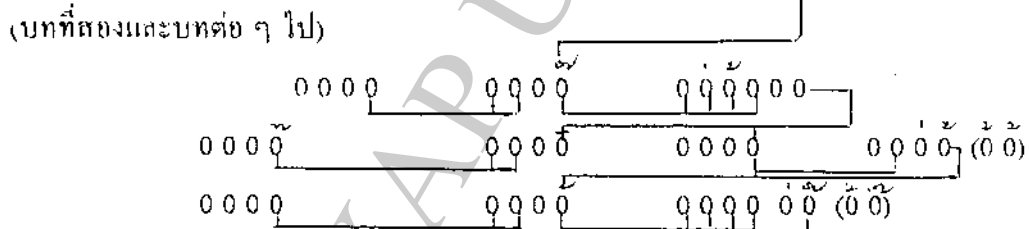
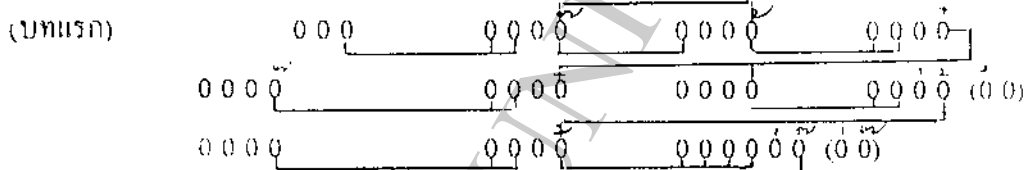

จึงมีความหมายกว้าง ไม่จำกัดรูปแบบเท่าประพันธ์ เน้นเรื่องจะเป็น
คำสอนหรือชาดก (ที่เรียกว่านิยายธรรม)

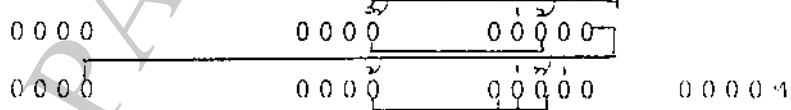
5. คร่าวซอ เสน่หา บุญยรัถย์ (2519 : 13) กล่าวว่า ผู้ที่ไม่ได้ฟังคร่าวธรรม
ก็อาศัยฟังคร่าวซอแทน เพราะคร่าวซอมีเนื้อเรื่องทำนองเดียวกับ
คร่าวธรรม และฉัตรยุพา ชาติพิงษ์ (2521 : 158) ก็ได้กล่าวด้วยว่า
ส่วนใหญ่การแต่งวรรณกรรมคร่าวซอ มีจุดมุ่งหมายสำหรับการเล่าคร่าว
ซึ่งหมายถึงการที่ผู้ใดผู้หนึ่งที่สามารถอ่านอักษรล้านนาได้ อ่านคร่าวซอ
เป็นทำนองเสนาะหรืออ่านแบบธรรมคาให้ผู้ที่ไม่สามารถอ่านออกเขียน
ได้ฟัง

แผนผังของคร่าว

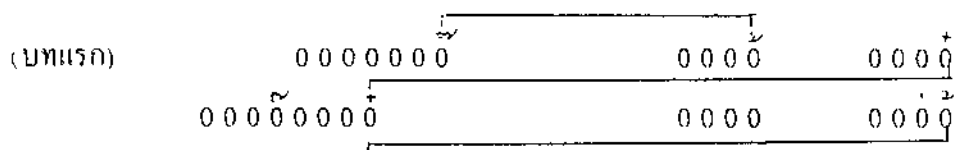
แบบที่หนึ่ง (อุดม รุ่งเรืองศรี 2529 : 28)

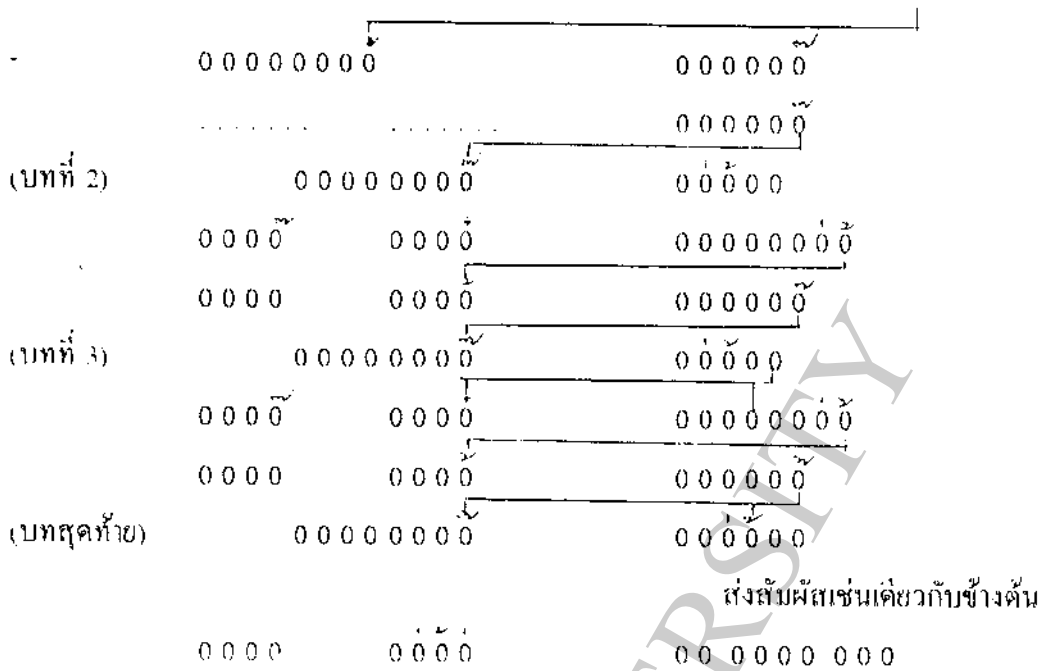

ส่งสัมผัสเช่นนี้เรื่อยไปจนถึงบทสุดท้ายซึ่งมีลักษณะพิเศษ

แบบที่สอง (ประคอง นิมนานเหมินทร์ 2517 : 209)

แบบที่สาม

บัญชี

1. บทแรกมี 11 บรรทัด บรรทัดแรก 3 คำ บรรทัดต่อ ๆ ไป 4 คำ มีคำลงท้าย บรรทัดอีก 2 คำในบรรทัดสุดท้ายของบท รวมทั้งหมดเป็น 45 คำ (ตรงกับแผนผังแบบที่หนึ่งและสอง) ส่วนบทต่อ ๆ ไปวรรคอื่น ๆ มี 4 คำ ยกเว้นวรรคที่ 10 มี 5 คำ รวมกับคำลงท้ายวรรคในวรรคที่ 3 อีก 2 คำ รวมทั้งหมดเป็น 43 คำ (มีจำนวนคำตรงกับแผนผังแบบที่สองต่างกันแต่เพียงจำนวนคำในบางวรรค และมีจำนวนคำน้อยกว่าแผนผังแบบแรก 1 คำ)

2. คำที่บังคับเสียงวรรณยุกต์และคำสัมผัส ตามแผนผัง
ตัวอย่างที่ 1

รอมถนัด	ตะอ๊กโศกร้อน	หนักหน่วงซ้อน สะท้อนชกอดิด
ค้อยฟังเทอะน้อง	ที่ข้องใจติด	จักบิคเฮอดวง กะพวงมาล้อม
หลอนวาคา	เซยมาลาวาดอ้อม	หอมดวงบานชว่วนรศ
บุปผาผย	บ่เหยเหือคงค	หอมอ่อนฮ้วนชวนคม
จาเปรียบเค้า	สำเนาถอนกลม	ประสบแพกเทียม รำร่ำสร้าง
ขอเชิญนาย	แม่ถานปีกกว้าง	ชาติบางตะพานแต่เชื้อ
บ่ดำมีเกลือ	หินส้มฮ้อมเนื้อ	สีหากเข้มแดงงาม
บ่เปลืองมาดเซ็ค	ดินไฟหมากขาม	สีหากทิ้งงาม แต่ขามอยู่บ่
เดมนายบ่จำ	เชิญฟังเทอะเจ้า	ยังกลอนสำเมาเรื่องทุกข์
ถุนหลังนาย	พี่เมาชวนชุก	ปานเพศบำเมาวิน
เข้าแล่น้ำ	ถางคาบถิมกิน	ย่าแผ่นดิน เหมือนหวัดลุ่มได้
วุ่นวายใจคน	บ่ทนคั่งได้	เหมือนหางตุ้งไชยช่อซ้างฯ
บทสุคท้าย		
เหตุคำสี่เนห์	พี่ได้ค้ำเค้น	จึงแปลงแต่งสร้างสารเทิง
ทะเลเถิง	จักไขหือกกว้าง	จักข่างห่างเมื่อพวยสุน ก่อนแล่นายเหย (จากคร่าวสี่บท ของพระยาพรหมโวหาร)

ตัวอย่างที่ 2

(บทแรก)	จักขอขยาย	นิยายพระพุทธ	เมื่อเตียวโลกห้อง วัฏฏะสงสาร
	สมปานก่อนนั้น	ยังบ่กล้าหาญ	หากได้นมมาน ไก่ลยวใจสั้น
	ท่านเลสะนะ	ในครานี้งั้น	เมื่อปางองค์คำอยู่พัก
(บทต่อ ๆ ไป)	กันแสงอุทัย	แจ้งใสทุกทิศ	นางก็ออกหันเดินไป
	สองนางที่น้อง	โศกต้องเหลือใจ	นางไปก็ไป น้ำคำอาบหน้า
	ผ่อไปตางโค	โนใจป็นบ้า	เหลียวตางโคมิดทีบ
	ได้อินแต่เสียง	สำเนียงคั่นศึก	สัตว์หยาบกล้าในคง
	สองนางยกซ้าย	ต้องฝ้ายตัวตัน	ปีบรอยจ้างโพง ต้นเป็นพ่อเจ้า

(บทกวี) ซาดกซ่างโงะ ปังไว้เป็นมิ่ง หมดแล้วเรื่องใจความ
 ตั้งอยู่เล็กน้อย คู่บ่เข้ากำร มั่นจั่งรำคาญ ผู้อ่านทุกผู้
 เท่านั้นขอวางลงก่อนແທ้
 (จากเรื่อง ซ่างโงะนางคมหอม ของขุนพลพิเภกกิจ)

ขอ (เพลงขอ)

อานวย กล่าวพิศ (2530 : 164) กล่าวว่า “ขอ” คือคำนำที่ขับร้องด้วยทำนองไพเราะ โดยมีที่เป็นเครื่องดนตรีให้ทำนอง ขอจะร้องด้วยถ้อยคำที่สัมผัสคล้องจองกันตามท่วงทำนองของเพลงขอนั้น ๆ ขอแต่ละทำนองจะส่งสัมผัสและรับสัมผัสที่ไม่เหมือนกัน. “คำขอ” หรือบทขับร้องนั้นจะไม่ส่งสัมผัสเหมือนบทคร่าวหรือบทกลอน แต่จะสัมผัสโยงถ้อยคำในทำนองแต่ละเพลงนั้นโดยเฉพาะ

ผู้ที่ขับขอนั้นเรียกกันว่า ซ่างขอ และผู้ที่เป่าปี่ให้ทำนองขอนั้นเรียกว่า ซ่างปี่ ซึ่งปี่ที่ใช้นำมาบรรเลงนั้นนิยมใช้ปี่ 5 เลา เรียกว่า ปี่จุม 5 ครั้นต่อมาซ่างปี่มีงานมากได้แยกย้ายไปเป่าปี่ให้กับซ่างขอผู้อื่น ก็ลดปี่ลง 1 เลา เรียกว่า ปี่จุม 4 คำว่า “จุม” หมายถึง ชูดหรือหมู่ คำว่า ปี่จุม 4 ก็เท่ากับว่าปี่ชุดนี้มี 4 เลา หรือปีคณนี้มี 4 เลา

เป็นที่น่าสังเกตว่า ขอที่ใช้ปี่นั้น จะมีเฉพาะในเชิงใหม่เท่านั้น ขอทางเมืองน่านจะใช้ฆ้องและระลือ (สะล้อ) ไม่มีขลุ่ย เรียกว่า ขอเมืองน่านและใช้ขอเฉพาะทำนองต่องน่านเท่านั้น

การขอนั้นเป็นการขับนำมาได้ตอบกันระหว่างซ่างขอชายและหญิง การขอเป็นศิลปะที่ต้องอาศัยการฝึกฝนอย่างมากจึงจะสามารถเปล่งเสียงได้ไพเราะ ต้องฝึกปฏิภาณในการดำเนินเรื่องเพื่อ “ถ้อย” หรือตอบได้กับอีกฝ่ายหนึ่ง ซ่างขอจะต้องมีปฏิภาณสูง มีคารมคมคายและสามารถดำเนินเรื่องสอดคล้องกันไปกับ “คู่ถ้อย” เพื่อให้เรื่องจบลงได้ดี ในการขับขอนั้น ซ่างขออาจนำเอาเรื่องชาดก เรื่องปัญหาธรรม หรือเรื่องเกี่ยวกับการครองชีวิตมาได้ตอบกันทำนองต่าง ๆ ในการขอมีดังนี้ (อุคม รุ่งเรืองศรี 2528 : 34 - 36)

1. ซีนเชียงใหม่ เป็นทำนองที่ช่างซอจะต้องใช้เป็นทำนองในการซอก่อนที่จะยกย้ายไปขับซอในทำนองอื่น ๆ ต่อไป นับเป็นทำนองไหว้ครู หรือเกริ่นเรื่อง
2. จะปู้, ซาวปู้ หรือละม้ายจะปู้ เป็นทำนองที่ได้มาจากการขับของชาวปู้ ซึ่งเป็นคนไทยในสิบสองพันนาและเป็นทำนองที่นุ่มนวล เมื่อช่างซอเริ่มซอด้วยทำนองซีนเชียงใหม่แล้วก็จะเปลี่ยนไปซอในทำนองละม้ายจะปู้นี้ต่อไป
3. เชียงแสน, ซ้อยเชียงแสน, หรือละม้ายเชียงแสน เป็นทำนองที่ชาวเชียงแสนโบราณประยุกต์มาจากการขับโคลง ทำนองละม้ายเชียงแสนนี้เป็นเหมือนสัญญาณในการที่จะเปลี่ยนทำนองซอ กล่าวคือเมื่อเริ่มซอนั้นจะเริ่มด้วยทำนองซีนเชียงใหม่เสียก่อนแล้วจึงเปลี่ยนไปใช้ทำนองละม้ายจะปู้ จากนั้นจึงเปลี่ยนใช้ทำนองละม้ายเชียงแสน จากนั้นแล้วก็สามารถไปซอในทำนองอื่นได้ เมื่อซอในทำนองอื่นอยู่แล้วและต้องการจะเปลี่ยนไปใช้อีกทำนองหนึ่งก็ต้องกลับมาซอในทำนองละม้ายเชียงแสนเสียก่อนจึงจะเปลี่ยนทำนองในการซอได้
4. เพลงอื้อ เป็นทำนองในการซอที่จะมีการเอื้อนเสียงว่า อื้อ อื้อ อื้อ อื้อ อื้อ อื้อ อื้อ ในกรณีที่มีคนตรีประกอบการซออยู่ด้วยก็ไม่จำเป็นต้องเอื้อนเสียงดังกล่าวนี้ ทำนองเพลงอื้อมักใช้ซอในเรื่องเกี่ยวกับการสอนใจ เช่น ซอรำหอย (พรรณนาความลำบากของหอย) และควาววิโก่หน้อย (ควาวถูกโก่) เป็นต้น
5. เพลงเงี้ยว หรือทำนองเสเลมา เป็นทำนองที่ได้มาจากการขับซอของไทยใหญ่ ซึ่งนิยมร้องเพลงนี้ร่วมกับการเล่นกลองมวงเชิง คือเมื่อเล่นกลองมวงเชิงไปได้ระยะหนึ่ง ก็จะร้องเพลงขึ้นมาบทหนึ่งและมีเสียงโห่เป็นระยะ ๆ ไป นับเป็นทำนองที่ตึกคึกมาก จึงเป็นที่นิยมในการใช้ซอเพื่อความเป็นสิริมงคล เช่นในการเรียกขวัญลูกแก้ว (นาค) การปักเคราะห์รังควาน, การผูกข้อมือในงานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น
6. เพลงพม่า เป็นทำนองซอที่บางท่านบอกว่าได้มาจากชาวพม่า บางท่านบอกว่าได้มาจากพวกมอญ อันเป็นทำนองที่ช่างซอนิยมใช้ซอกันเสมอ ทั้งนี้อาจใช้ในการซอเดี่ยวเป็นเรื่องราวไป หรือจะซอโต้ตอบกัน และอาจซอเป็นกลุ่มเพื่อประกอบการรำรำก็ได้

7. เพลงปี่นฉ้าย ทำนองซอแบบนี้เป็นทำนองโบราณเหมือนกับทำนองซอ ล่องน่านและเป็นที่ยอมรับได้ต่อกันในหมู่ช่างซอชายหญิงในเขตจังหวัด น่าน-แพร่ เรื่องที่ซอมักจะสมมุติเป็นสองผิวเมียออกไปดางป่าปลูกฝ้าย จนกระทั่งนำมาเป็นสินค้าใช้ในครัวเรือนในบั้นปลาย ทำนองนี้จะไม่ลง ท้ายด้วย “จ๋มแตนา” เหมือนทำนองนิยมในเชียงใหม่
8. เพลงพระลอเดินคอง หรือซอล่องน่าน เป็นทำนองซอแบบโบราณที่มี ท่วงทำนองอันนุ่มนวลไพเราะ เหมาะแก่การใช้บรรยายภูมิภาพในการ - เดินทาง และการทำนองซอนี้โด่งดังในเชียงใหม่เนื่องจากพระราช- ษาฯเจ้าดารารัศมี โปรดให้ท้าวสุนทรพจนกิจใช้ทำนองซอนี้เป็นทำนอง หลักในการแต่งบทละครซอเรื่อง “น้อยไชยานางแว่นแก้ว” และบทซอ ตอนพระลอตามไก่ ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้นิยมเรียกทำนองซอนี้ว่าทำนอง “ซอพระลอ” และ “ซอพระลอแว่นแก้ว” อีกด้วย
9. ซอยัน เป็นทำนองซอที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีโปรดให้ท้าวสุนทร- พจนกิจคิดทำนองซอขึ้นใหม่เพื่อใช้ในการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระ- ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพ.ศ. 2469 ทำนองซอชนิดนี้ไม่ค่อยเป็นที่นิยมใช้ ทั่วไป

นอกจากการซอในท่วงทำนองต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วนี้ยังมีการซอสั้น ๆ เพื่อ ความขบขัน เช่น ซอก้อม (ซอขนาดสั้น) เป็นการซอเดี่ยวอย่างเด่น ๆ การซอกีบเก็ง ซึ่งมี ลักษณะขบขันอย่างคาดไม่ถึง ทั้งนี้เพราะต้องการความขบขันเท่านั้น

ลักษณะคำประพันธ์ของล้านนาในสมัยปัจจุบัน

ฉัตรยุพา สวัสดิพิงษ์ (2521 : 157 - 158) กล่าวว่า ล้านนานิยมแต่งคร่าวซอ กันมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2300 อันเป็นระยะที่บ้านเมือง ฟื้นจากการปกครองของพม่าแล้ว และระหว่างพ.ศ. 2494 - 2500 เป็นช่วงที่คร่าวซอได้รับความ นิยมแพร่หลาย ทั้งนี้เพราะโรงพิมพ์เจริญเมือง เชียงใหม่ ของนายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ ได้ จัดพิมพ์คร่าวซอเรื่องต่าง ๆ จำหน่าย โดยพิมพ์เป็นหนังสือที่ใช้ทั้งตัวอักษรไทยและอักษร ล้านนา แต่ต่อมาโรงพิมพ์นี้ได้เลิกกิจการไป และเมื่อปี พ.ศ. 2510 ร้านประทีปวิทยา

เชิงใหม่ ได้รับมอบลิขสิทธิ์พิมพ์เผยแพร่อีก แต่ในเวลาต่อมาประชาชนลดความสนใจ
วรรณกรรมคร่าวขอสงจึงเลิกพิมพ์

ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์นายประเทือง เก่าวพัฒนาสุข เจ้าของสำนักพิมพ์
ประเทืองวิทยา ซึ่งให้สัมภาษณ์ว่า ร้านประเทืองวิทยามีโครงการที่จะจัดพิมพ์วรรณกรรม
คร่าวขอขึ้นใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนทั่วไปได้รู้จักลักษณะวรรณกรรมคร่าวขอที่
เป็นเอกลักษณ์ของถิ่นนาและเป็นการอนุรักษ์วรรณกรรมมิให้สูญไป

ชาว้านนายังคงนิยมแต่งคำประพันธ์โดยเฉพาะคร่าว ซึ่งนิยมแต่ง
คำประพันธ์ชนิดนี้มากกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่น ในการแต่งคร่าว ด้านฉันทลักษณ์ก็ยังคงยึดถือ
แผนผังบังคับแบบโบราณ ซึ่งมีข้อสังเกตดังนี้ (สิวาพร วัฒนรัตน์ 2532 : 69)

1. ลักษณะสำคัญของการแต่งอยู่ที่ท่วงทำนองเสียงวรรณยุกต์เป็นหลัก
2. ในการใช้คำที่บังคับเสียงวรรณยุกต์ เสียงเอกอาจใช้คำตายแทนได้
เสียงโทและเสียงตรี มีการอนุโลมใช้แทนกันได้ในบางครั้ง แต่
เสียงจัตวาจะต้องอยู่ตามตำแหน่งของคำที่กำหนดไว้เสมอ
3. การที่มีลีลาสัมผัสอักษรหรือพยัญชนะและสัมผัสสระ ทำให้คำประพันธ์
มีความไพเราะขึ้น
4. สัมผัสระหว่างวรรค ต้องเป็นคำที่มีเสียงสระเดียวกัน แต่ต่างมาตรา
ตัวสะกดกันได้ (ตัวอย่าง เช่น ทียบ - คี๊ก, ความ - การ เป็นต้น)
5. ในการกำหนดคณะหรือจำนวนคำในแต่ละบทนั้น มีการเลื่อนไหล
ได้บ้างแล้วแต่ความจำเป็น แต่ก็ไม่มากหรือน้อยกว่าที่กำหนดโดยทั่วไป

นายอำนาจ กุลาพัค (2530 : 188) กล่าวว่า ตนเป็นบุคคลแรกที่ได้นำเอา
ราชการคร่าวรำคร่าวขอ (คำวฮ้า คำวขอ) มาออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียง ซึ่งต่อมา
มีนักจัดรายการอีกหลายคนได้นำเอาราชการคร่าวรำคร่าวขอมาจัดออกอากาศและก็ได้
ความนิยมจากประชาชนผู้ฟังอย่างมาก นับเป็นการช่วยจรรโลงและอนุรักษ์ลักษณะคำ
ประพันธ์นี้สืบมา

จากการสัมภาษณ์นายอานวย กล่าวพัฒนาและศึกษาเอกสารที่เป็นคำประพันธ์ประเภทคร่าวซึ่งมีผู้แต่งส่งไปให้นายอานวย กล่าวอ่านออกรายการทางสถานีวิทยุกระจายเสียงนั้นสามารถจัดประเภทของเนื้อหาได้ดังนี้

1. เนื้อหาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม
2. เนื้อหาเกี่ยวกับความรักและอารมณ์ต่าง ๆ
3. เนื้อหาเกี่ยวกับการเมือง
4. เนื้อหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม
5. เนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ
6. เนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิต
7. เนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะ
8. เนื้อหาเกี่ยวกับตำนาน นิทาน
9. เนื้อหาเกี่ยวกับคติคำสอน
10. เนื้อหาเกี่ยวกับปรัชญา
11. เนื้อหาที่แทรกอารมณ์ขัน

นอกจากลักษณะคำประพันธ์ประเภทคร่าวจะได้รับการฟื้นฟูและส่งเสริมโดยการจัดรายการคร่าวว่าคร่าวขอ (คำว้อ คำวอ) ทางสถานีวิทยุแล้วยังมีคอลัมน์เกี่ยวกับ “เล่าคร่าว” ในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นของล้านนาหลายฉบับเชิญชวนผู้ที่สามารถแต่งคร่าวได้ให้ส่งผลงานคำประพันธ์ของตน ไปลงในหนังสือพิมพ์ด้วย

สถาบันการศึกษาหลายแห่งในล้านนา เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ (สหวิทยาลัยล้านนาหรือวิทยาลัยครูเชียงใหม่) สถาบันราชภัฏเชียงราย สถาบันหรือหน่วยงานอื่น ๆ ต่างก็จัดประชุมสัมมนาเกี่ยวกับลักษณะคำประพันธ์ของล้านนา ทำให้มีผู้ที่รู้จักคำประพันธ์นี้มากยิ่งขึ้น

การส่งเสริมฟื้นฟูวิถีล้านนาในสมัยปัจจุบันมีมากขึ้นเมื่อคณะบุคคลกลุ่มหนึ่งได้จัดตั้ง “ชมรมฟื้นฟูวิถีล้านนาไทย” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในอันที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาด้านภาษาและวรรณกรรม ตลอดจนส่งเสริมให้มีการแต่งกวีนิพนธ์-ล้านนาด้วย ชมรมนี้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2527 และได้ดำเนินการมาจนถึงปัจจุบันแต่ก็ประสบกับ

ปัญหาขาดการสนับสนุนทางด้านการทรัพย์ ซึ่งรัฐหรือเอกชนควรร่วมมือกันให้การดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ชมรมนี้สร้างประโยชน์ด้านวัฒนธรรมของล้านนาต่อไป

ในด้านกวีล้านนาในสมัยปัจจุบันนี้ ผู้ที่มีชื่อเสียงสร้างผลงานด้านคำประพันธ์ล้านนามีอยู่หลายท่านด้วยกัน เช่น ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร (คอกบัวแก้ว) ก๊าซร จินดาหลวง ร.ต.ชาญชัย พัทธมย์พล สึงห์แก้ว มโนเพชร สาคร พรหมไชยา วชิระ อินทราชา สรจิตร์ มุถุยศ สนั่น อิทธิชัยมงคล ตรีพรรณ ปาวังณะ คำหล้า เงินอินตะ (เหล็กน้ำพี้) ฯลฯ

นอกจากนี้ สถาบันหรือหน่วยงานหลายแห่งก็ได้จัดประกวดการแต่งกร่าวขึ้น ซึ่งก็ได้รับความสนใจจากผู้ที่สามารถแต่งคำประพันธ์ประเภทนี้ส่งผลงานเข้าประกวดมีจำนวนไม่มากนัก และเป็นที่สังเกตว่าในการประกวดแต่ละครั้งก็จะมีบุคคลกลุ่มเดิมที่มักจะส่งผลงานเข้าประกวด จนบางคนได้ชื่อว่าเป็น “นักถ่ารางวัล” เพราะมีความสามารถในการแต่งคำประพันธ์เป็นเลิศ

สำหรับเรื่องที่มีคนนำมาเป็นหัวข้อในการประกวดนั้น นอกจากจะเป็นหัวข้อที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม เช่นเรื่อง “วัฒนธรรมถ่าคำล้านนาไทย” แล้วยังเป็นหัวข้อที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม การอนุรักษ์ สุขภาพ โรคภัยและการเมืองด้วย เช่น การจัดประกวดในหัวข้อเรื่อง “การอนุรักษ์ป่าไม้” “ผู้แทนของเรา” “การต่อต้านและป้องกันโรคเอดส์” เป็นต้น

ในด้านกวีนิพนธ์ที่แต่งเป็นเรื่องยาว จัดทำเป็นรูปเล่มและพิมพ์เผยแพร่แล้วนั้น มีจำนวนไม่มาก จะยกตัวอย่างดังนี้

ก๊าซร จินดาหลวง (จินดาพรหม) แต่งถ่าวขอเรื่อง ตำนานเมืองเชียงใหม่ 700 ปี ฉบับเทิดพระเกียรติการครองสิริราชสมบัติ 50 ปี

ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร (คอกบัวแก้ว) แต่งเรื่อง “ถ่าวขอสามกษัตริย์” และ “ถ่าววัดเจ็ดยอด”

สมถวิล เทพยศ แต่ง ถ่าวถิติตพระลอ

ไกรศรี นิมมานเหมินท์ แต่งกาพย์เจ็ดยามเทวีและวิลังคะ

ฯลฯ

¹ โปรดดูตัวอย่างสำนวนที่ชนะการประกวดในภาคผนวก ก.

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ลักษณะคำประพันธ์ของตำนานในสมัยปัจจุบันยังคงยึดถือแผนผังบังคับแบบโบราณ ขนาดของเรื่องส่วนใหญ่จะมีขนาดสั้นลง เรื่องที่แต่งขนาดยาวมีเพียงไม่กี่เรื่อง เนื้อหาที่นิยมแต่งมักเป็นเรื่องเหตุการณ์ปัจจุบันสะท้อนสภาพสังคม อารมณ์ความรู้สึก ภาษาที่ใช้ในการแต่งได้รับอิทธิพลจากภาษาไทยภาคกลางมากและคำประพันธ์ที่นิยมแต่งก็คือ “คร่าว” (คำว) ซึ่งนักจัดรายการวิทยุหลายคน สถาบันการศึกษาหลายแห่ง ชมรมต่าง ๆ และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนหลายแห่งก็ได้ฟื้นฟูการแต่งคำประพันธ์ของตำนาน ทั้งนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมนี้ให้คงอยู่ต่อไป